

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 95 (15780) ♦ 1996 чылдың июль 16, вторник

Ат салган шагы 19.00, ± Саалар өртөө 500 рубль.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР, МЕДЭЭЛЕР

КУШ-ДЕНГЕЛИ ЭКИ

Эргеге эвес, бергээ өөрчөнгөн кижилерин наадында көрүп келдим. Оларныкы-биле ужурашпай, чугалажып-лаа чортум. Билгаларың бирээ, өүрдө «Ак-Чыраа» коллективтиг бугурунени Кара-Чыраа ховузуна турт-тап орап ирт каларың Шырап Давая. Оң ара-дуржулгазы улуг, чеди чү-чүз малдың дөгөзөңн азы-рап, каларың келген. Хой-жулаарың мынд-ла амыр эвес. Бо ажылды чүгө шы-дамк-ла кижилер шыдаар. Адыр шалың дээрге, ийи чүс мүн беини четтес. Бир шошай далган-лаа өртөн-дүлүп шылаа-тыр. Болуп көр болза, малчынарже сагыш салымшыкты улуг, че-дирер дөткөмө эки болуп ужурут. Амырал кырында ол сыр дейиш боор-дур.

Бо хүнере Шырап Да-вааның коюнда 365 ирт бар. Малдың күш-денге-ли ам-даа эки. Чүге иле олар кыштагылашкыны хур эгер-ден, Д. Шыраптың оюнү ээи — Күнэмаа Доржуева ба-за-ла олт орбас. Эвс-кеже кижилер. Бо чылын өвүр-кожууга берге чэс өрткө-нижен малчы иртерден эки-кудай-лээр немелде хары-салтаны онаган турган, Бичалза-лаа Шырап, Кун-эмаа Лавалар куш-ажыл-чы, шыдамкы чорунун ачымына ону бергээшкени-лер чокка ажып өрткөнер. Оларын хомудалы база

Найгып-оол ЛАМТЫН, Өвүр кожуун.

БАЙЫРЛАП ЭРТТИРГЕН

Тываның ухар чүүлүнүң ажылдакчылары июль 12-де республикага ухар чүүлүн сайырап келгениң 50 чыл оон демгелер эрттиргенер. «Тываның авиаоруктары» акционер нийтиледик коллективниң хуралына оон чингине директору В. Г. Музалев мурнакчыларга шаң-нал макталарын тыспын байыр четирген. А республиканың В. Кок-оол аттыг хөгжүм-шин театрына ол акционер нийтиледик бол-гаш Кызылорск-аэроавиаци-онияның Тыва филиалының коллективтемин кижигү-нөрү чыгып көрүп, байырд-хуралга киришкенер. Алаа чүгө ухар чүүл ажылдак-чылары эвес, а чалаткан аалчылар база хой болган.

«Тываның авиаоруктары» АН-нин чингине директору В. Г. Музалев болган өске-даа удуруткучулар ухар чүүл ажылдакчылары улуг байырдал таварыштыр илгү байырың четирип, оларның ажыл-ижинге чогаалкыч чедишкенини күзөө.

«Ак-Чырааның» удуруткучулары хой ажылдылар-ның негелде, хомудаларын өөрчөп көрөп, бо чей дугузуна кыштаг-хонаштар-ның септелгениче, чырык кирилдизинче чогуур ки-зонгейни укладылары чу-гула. Хундуг малчыны-ыс Ш. Давая болууга бы-жылган иртерден эки шынарлыг дүктү кыргып ап, кадарган малының де-зиэни 50-80 килограмм че-дирер дээринге бүзүрп бо-лур.

Ол-ла АН-нин ужуулаа отрядың командирин В. В. Павлова «Тыва Республика-ны» алдарың ажылдакчы-зың хундуг атты, Кызыл-дың гидрометеобанының начальниги Г. В. Калугина-га база тывыскаан.

Ол ышкаш «Тыва Респу-бликаның алдарың ажыл-дакчызы» хундуг атты Кызылорск-аэроавиациония-ның Тыва филиалының радио-

техниктиг херекселдерин болгаш харылаа ажылдак-чы начальниги В. А. Васильковка тывыскаан.

ТР-нің Президентиниң Хундуг бижиктерин база ол байырың хуралга чамдык өштерге тывыскаан.

Бистяң көрр, ЧУРУКТА: В. В. Павлова шаңалды тыспын турары.

Эт-хөргөңгө үндүрүг талазы-биле чингелделер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1996 чылдың июль 28-те хүлээп алган.

- 1 чүүл. Курне болгаш му-ниципалитет бугуруелери-ниң, акционер нийтиледер-ниң, хергелел коопераци-аның, хергелел коопераци-аның организацияларының туо сокамал каап хунууни тур сокамал тургузуу каап тур сокамал тургузуу каап-кояк бугуруле фондугу-ларын эт-хөргөңгө үндүрүгден хостаар.
- 2 чүүл. Кол фондугларын кезөөн түр сокамалы-биле холбаштыр, эт-хөргөңгө үн-

дүрүг төлөрлөнгөн хостан турары курне болгаш му-ниципалитет бугуруелери-ниң, хергелел коопераци-аның, хергелел коопераци-аның организацияларының ар-даанамың Тыва Рес-публиканың Чазаның са-налы-биле Дээди Хурал ба-лылаар.

Тыва Республиканың Пре-зидентизин Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай. № 618. 1996 чылдың июль 8.

«Эт-хөргөңгө үндүрүг талазы-биле чингелделер дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуң күштүг болдурар дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Хуралың доктаалыры бо-ла:

1. «Эт-хөргөңгө үндүрүг-лөр талазы-биле чингелделер дугайында» Тыва Респу-бликаның Хойлузуң күштүг болдурар агаалар.
2. «Үндүрүг оонаарына чамдык өскерилер болгаш илгү-бүрү деншелдерин» бот-боттары-ның аарында хамарал-галарың дугайында» Ты-ва Республиканың Дээди Хуралының 1994 чылдың июль 3-те № 119 доктаалы-на өскерилгер болгаш не-мелделер кирер дугайында» Тыва Республиканың Дээди Хуралының 1995 чылдың июль 15-те № 322 доктаалы-ның 4-ку пунктунун күш-түг болурун уаалар дуга-йында» Тыва Республиканың Дээди Хуралының 1996 чылдың май 22-де доктаалың күш чок деп санаар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Дарга-зы К. БИЧЕЛДЕЙ. Кызыл хоорай. № 619. 1996 чылдың июль 28.

«Тыва Республикада адвокат дугайында» Ты-ва Республиканың Хойлузуңга өскерилгер бол-гаш немелделер кирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1996 чылдың июль 27-де хүлээп алган.

- 1 чүүл. «Тыва Республика-да адвокат дугайында» Тыва Республиканың Хой-лузуңга дараазында өскерил-гелерни болгаш немелделер-ни кирер:
1. 4-ку чүүлүн 7-ги ке-зеңде «юрискит консуль-тация тургузар» деп сөстөр-ни «юрискит консуль-тацияларны тургузар» деп сөс-тер-биле солурар.
2. 5-ки чүүлүн 2-ги ке-зеңде дараазында эилге-биле бижир:
1. Тыва Республика биле Россия Федерацияның дээди юрист эртемниң, юрист эртем-биле ийи чылдан эвээш эвес ажыл стажтын, гусай эртемниге шыгал-даны туктан, болжучулар коллегиязыга кирген болгаш болжучу ажыл-чоруду-галы кылды болур эрге-ге

чопшээрден алган хамаа-дазы болжучу бооп болур.

3. 5-ки чүүлү дараазында улгалыг 3-ку чүүл-биле немээр:

«Тускай мергежилге шыгалданы туктан, ыччал-за-даа үш чыл дугузуна болжучулар коллегиязы-ның кирбөө кижини тускай мергежилге шыгалданы чүгө катан дужагааның соонда болжучу ажыл-чору-дугага чопшээрээр.

Бо чүүлүн 3-ку база 4-ку кезектерин тус-тузуна 4-ку база 5-ки кезектерин деп са-наар.

4. 6-гы чүүлүн 1-ги ке-зеңде дужагааның шыгал-даны дужагааның соон-да» деп сөстөрн «ол кижини болжучулар коллегия-зыга киргенини» соонда» деп сөстер-биле солурар.

5. 6-гы чүүлүн 3-ку кезеңде «мергежил шыгалда-зын дужагаан кижиге» деп сөстөрн «соонда» болжучулар коллегиязыга кирген кижиге» деп сөстер-биле солурар.

6. 6-гы чүүлүн 5-ки ке-зеңде улгалыг 5-ки пункт-биле немээр.
7. 11-ги чүүлүн 4-ку ке-зеңде «юрискит консуль-тацияны» деп сөстөрн «юрискит консультациялар-ны» деп сөстер-биле солурар.
8. 15-ки чүүлүн 2-ги ке-зеңде дараазында: «болжучулар коллегия-сынын үндүрүг деп улгалыг 4-ку пункт-биле немээр.
9. 17-ги чүүлүн 4-ку ке-зеңде «юрискит консуль-тацияны» деп сөстөрн «юрискит консультациялар» деп сөстер-биле солурар.

10. 20-ги чүүлүн 2-ги кезеңде «юрискит кон-сультация» деп сөстөрн, «юрискит консультация-лар» деп сөстер-биле солурар.

Тыва Республиканың Пре-зидентизин Ш. ООРЖАК. Кызыл хоорай. № 609. 1996 чылдың июль 8.

«Нотариат дугайында» Тыва Республиканың Хойлузуңга өскерилгер болгаш немелделер кир-рер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1996 чылдың июль 27-де хүлээп алган.

- «Нотариат дугайында» Тыва Республиканың Хой-лузуңга дараазында өскерил-гелерни болгаш немелде-лерни кирер:
1. 2-ги чүүлү мыңгаар оло:
- «2-ги чүүл. Тыва Респу-бликада нотариус
- Тыва Республикада нота-риустун албан-дужаалына бо Хойлу-биле доктаалың чурум сузгар, Тыва Рес-публика биле Россия Феде-рацияының юрист эртемниң, курунениң нотариал конто-разына азы хуу практика-биле ажылдан тургү нота-риуска бир чылдан эвээш эвес үде стаж-биле ажыл-лаан, мергежил шыгалда-зын дужагаан болгаш нотариус ажыл-чорудугалы кылды эргеге чопшээрден хамаа-ныны томуйлаар.
- Чамдык таварылгада курне нотариусуң албан-дужаалына куш-ажыкчы кезеге үндөлөөш, Тыва Республика биле Россия Фе-дерацияының ортумак тускай эртемниң азы до-со-паан дээди юрист эртемниң хамаатызын томуйлап бо-лур. Бичаарга куш-ажыкчы кезегиниң хуусаазы беш чыл-дан ашпас болур.
- Юрист мергежилниң та-лазы-биле ажыл стажы үш чылдан эвээш эвес улуска Стаж эртемниң хуусаазы Тыва Республиканың Юсти-ция яамызы биле нотариат палатазының кады шит-

Эзирик чоран улус орук шимчээшкениниң ду-румнерин үрээниң чамдык хевирлерин дээди адми-нистративтиг харысалганы күштелдирер дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Дээди Хурал 1996 чылдың июль 26-да хүлээп алган.

- Уло Хоойлу эзирик чоран улус орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээниң чамдык хевирлерин дээди ад-министративтиг харысалганы күштелдиреринче улгал-ла.
- 1 чүүл. Эзирикте транспорт херекселдерин башкарып чо-ран чолалчыларын, а ол ышкаш эзирик кижиге транс-порт аймаан башкарып кылдыр дамдыкты бергелге: «ажыл төлөвириниң» ан кү-дүкү ийден лорт челир хем-чээш-биле торагар азы чо-лаачыларын транспорт херекселдерин башкарып эрге-тин бир чыл хуусаала ка-зын.
- Чыл дургузуна дагын каттап ол-ла үрээшкени-нин дээди төлөвириниң ан кү-дүкү дөткөн сөс челир хемчээш-биле торагар азы транспорт херекселдерин башкарып эргегин бир чылдан үш чыл челир казын.
- 2 чүүл. Транспорт херек-селдерин башкарып эргегин чок кижилер транспорт херекселдерин башкарып эргегин чоран башкарып: «ажыл төлөвириниң» ан кү-дүкү дөткөн алты челир хемчээш-биле торагар.
- Чыл дургузуна дагын каттап ол-ла үрээшкени-нин дээди төлөвириниң ан кү-дүкү дөткөн сөс челир хемчээш-биле торагар.
- 3 чүүл. Транспорт херек-селдерин башкарып эргегин казын болган эзирик кижилер транспорт херекселдерин башкарып, «ажыл төлөвириниң» ан кү-дүкү дөткөн сөс челир хемчээш-биле торагар.
- 4 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

6 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

7 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

8 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

9 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

10 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

11 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

12 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

13 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

14 чүүл. Орук шимчээшкениниң дурумнерин үрээни дээш кирер торагаларын түнчүлөн 35 хуузун КАИ салбырларын матеинал-техниктиг баазаны хөгжү-лөүниче, орук-транспорт бо-лжучуларының профилка-тизацияны талазы-биле кес-келтирерин чыгаскак ин-спекциялар чугалажып көрүп болгаш хемчег оонар эргегил.

ҮНДҮРҮГ ПОЛИЦИЯЗЫ: ООҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫ

Россия Федерациязының Ундүрүг полициязының федералдыг албаның Тыва Республика талазы-биле эргелел парлагга конференциязы эрттирген.

Эргелелдин начальниги, Ундүрүг полициязының генерал-майору Владимир Чазан парлагга конференциязын аждаып тура, бо сан-хөө ажыл-агый чымын бирги чарты доозулган, оон тү-нелдерин эргелел үндүрүг, канчаар ажылдааның ана-лизин кылганы журналист-терге дыңаткан. Чартык чылаа чүрү кылганын чуга-лап бээр, ону массалык инфор-мацияны херекселерине чы-мындар соруга-биле парлагга конференциязын эрттирп ту-рар. Чүгө бо чылдын бирги чартымын түнелдери эвес, 1993 чылдан бээр үндүрүг болгаш өске-даа экономиктиг кем-херек үүгелдешкенири-биле демиселдин ажыктын бодидер талазы-биле немел-демселдерин алганында ки-рип турар. Тыва Республка-ның Ундүрүг полициязының эргелел республиканың Каа-да чери, Курунениң үндүрүг инспекциязы-биле бир деминг ажылдап турган, эвээш ажыл-дарың чоругунаң начальниг чугалаан. Оон ангыла, үндү-рүг төлөрүнни күдүчүрүн бодидериниң айтырыгына доктаган.

Ундүрүг органын нийти-ли-биле, 8 миллиард 221 ми-ллион рубль түгө үндүрүүн чедир тырттырбаанарга оку-талырың. Эргелел 318 миллион рубльге үндүрүг чедир төлө-везиң 15 бугурулуш дери-г херекселдерин хавыргат. Че-дир төлөвези үндүрүг ашка-зынга кириштерип-биле де-ринг-херекселерин 78 миллион рубльге сайгарган, 439 ми-ллион рубль тула акшаны ха-вырып алган. Бо бугу алды-ган хемселерин ачымыла республика бюджетине чедир кирбей турган үндүрүг ак-шаның 3408 миллионун эргелел кирер аралыг бол-ган. Оон ангыла 453 миллион рубль өртөгө шилтиккен.

1993 чылдан бээр үндүрүг болгаш өске-даа экономиктиг кем-херек үүгелдешкенирин 22 херез оттурган, оон иш-тинден он бирини истелгени дооскан, 6 херекти сууче чо-руткан, 5 херекти сокоткан. Бистяң үстүде алдымыс сан-чугагалар чүгө бо чыл-дын бир чартында эргелел-дин кылган ажылының чам-дыктары-дыр. Бир эвес 1993 чылдан бээр ажыл-чоруду-галы бижир болза, сайгар-гыны түнү моон-даа хой болур.

Тыва Республиканың Ундү-рүг полициязының начальни-гиниң ораалкызы Таан-оол Кужугет парлагга конфере-нцияга чүге чугалаан. Полицияның ажылдакчылар үндүрүг хоойлу-дурумуң су-зугар, ону аммырала ботта-дырар эвээш ажылдан экор-ны демгелдеш, чурттуң юри-стиктиг айык чок торун камгалаар улуг ужу-дуула-ның айткан. Арага аймаан, кывар-чаар матеинал-техника салып-саарына, салдылаш-кына үндүрүг хоойлуларын үрээшкенири хой болу-турарың ол дыңаткан. Сөөгү үде үндүрүг төлөрүнн массалык-биле ойталап чо-руктар көүдээш, орта уду-рдуш хемселерни ап турарың ол чугалаан.

Солунуң, радиоң, теле-видениниң журналистери бот-тарың сонугураң айтырыгын Ундүрүг полициязын-ның ажылдакчыларын салгы-чогуур харыялары алган. Парлагга конференция-ның түнелени эргелелдин начальниги В. С. Чазан үндү-рүг, чүге чугалаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧАЙ: ШӨЛЭЭ ҮЗЭИ

«Уш-Белдир» курорттун бирги сезону июль 14-те эгелээн. Анаа дыштаган дөң кижилер Кызылдын аэропорт-туна ужуражы берилис. Аас хун тустан болгон, Кы-зылдан ужурувус. Курорт чооктулап оурада, долган-дыр тайгаларан улуг ак-ак болуттар биске ужуражып, бирде мурнувуса, артымыс-ка, бирде кырымска арты-тып каап чоруу. Курортка оон ажылдакчылар бисти тайга ченин өн-баазы чаа-тайга чыгып чекеткенин санап, чымы-биле үчүк алылар. Ол күнн эгелдеш хемелерин даашишкыны лыппал, тайганың чагай ханлы чымы тыншып, дыш-таны эгелеленис.

Курорттун байырың ажыл-дышкынына оон директору О. И. Ойлар дыштап келгенерге байыр четирип, эки дыштап алдыр кү-рүшүрүп, дыштап кел-генерге таарымчалыг бүгү-лө байдаларын тургуза-лап болдурар-ла бугу хем-чегелер болу-чоругуру-биле ал чорудуп турарын чуга-лаан. Эмелдин, дыштагыры-ның чурумун, негелелерин улуг эмчи сестраа база чугалап берген. Бирги се-зонун ажылдышкыны кон-церт, оюн-тогула-биле доо-зулган.

Эмнөөшкениниң эргежок чу-Пина ОНДАР. Кызыл кожуун.

КАРА-СУГНУҢ АРЫҢ АГААРЫНГА

Хондергейни Кара-Суг деп черинге кожуунуң чыгарга черлериниң болгаш бухгалтерия ажалдакчыларының түрүсчү слуд эрткен.

Анаа хоорайдан болгаш суурлардан 14 команда ки-ришкен. Сан-хөө квалифияны эргелелчиз Валентина Мон-гүш байырың ажылдышкыны-га сөс ап чүге чугалаан, ту-ристерге байырың четирип. Арың агаарга түрүсчү мар-гыдалаар ийи хун үргүлчү-лө.

Чынык болган деген дугаар элти турар бо слет органи-зацият байдалга артект. Ту-ристер хостуг үелерине ыры-хоткуну салдып, ийи-бүрү оюнарың чорудуп турган. Маргаладалар эки эртсе-дөө.

Тимур ХОВАЙНИ Чоюн-Хемчик кожуун.

БОТТУГ ДУЗАНЫ КӨРГҮЗЕР

«Оден артар, өртөн артас» дээр-ле шыл, Ылчанга өрт айымын бодурбазы-биле баш уудур кемчелер азыры черде эрежок чугула.

«Эрзиниң өрт кезээниң дайыңчылары өрт айымын тайлаадырында, ону өкүрүөт кезеде беле» — деп, өрт кезээниң дарганын ораакчысы иштиң албан-ын лейтенантың Глафира Дадарова Шокут чугалайдыр. Өрт кезээниң өрөөл-дир, дерип, шимел каны алаңдада аял-шынчалың Фокетич тогуучун көргүскен фото-чурктарын дээр. Албан бургуулу күчүсүлөр ужуруугу хуузааларына айтыккан инструкторларын парлап бижээт, аскан. Г. Д. Шокут чугалаан уламчылары — Кеңет 28 кижилер. 4 караул ээлектер дежур-нылар. Оңчү алаңының айтыкчысы артык дайын-дыкка хойжу болуу. Рес-публикада өргөлдөүдө, ко-жууу чери практиктик дуза-ны көргүзүп келген. Белиң керек аларга, азыраак чериниң даргазы Николай Та-тур уругу хандыр кижилер. Чыжээ, июль 23-тө 18 ша-кара Эриң суурга кудук өрт-те берген. Дор-лоран Бен-зин-биле хандыршарта, 20 минутта иштиң өрт өкүр-түсүрү бер аалды сөгөн өрттөгөн, ону баа доран ба-рган өкүрүт. Өрт өрттө-лөп ишкан чыдагыны — өрткө удуу дурмуштары ха-лалтанында.

Неделениң орто санында үчүрүшүчү кылып келген. Бо мыдан Буау-Бажи, Мо-рен, Бай-Дар, Катчы суур-лары кезип, хыналдаларын кылып орутуудаан. Согула-да хунпериле иштиң ал-дан лейтенантың Андрей Дембурел Катчы сууру ба-рып кылаан. Чамдык бажан-дык айымдык, школа, ин-тернат кырында шак орун-ду хирээниң тоо каап болган. Өрткө удуу кемчелерин ап, хирээниң солдурун тус чериниң чагырга черинге, шко-ла директоруна сатылдырган, акт-бижикти тургускан. Ам баа хылап чоруюру ол.

Өрткө удуу херекселерин аптека, төп ном саңы, мете-останция, орук чери, Кызыл-Сыдыс ортумак, уран чууу

школалары, шаггаа чери, «От-чугаш» лагеря өки дерип ал-ганнар, 6 ай иштиде 8 удуу өрт болган, 6 өрттөн бажан-балгат котарган. Иштиң го-гараал түнү 20 миллион 905 муң рубль. Чыжээ, Чамыңтан Дорин-Тогга бичиң уруулап өт-биле ойнап турганында өт өрттөгөн. «Норд Ха» са-лымыга олакчыларың се-ремчиле чогулган ийи улаа өрт болган. Эриңкөөр элек-три улааны кыва берсинде-ден Буау-Бажиның туртга-да бажаныңга өрт хыккан. Хеп шакы, 4 орук херексе-ли өрттөни калаан.

Чартык чылда 60 санын хыналда кылып, 420 санын-дыры хемчелерин алган. Даала куусеткен дээр 9 кижини баа катан сөгип-дырган, 14 кижини торган. Торгаалды түнү 1 маң, 713 муң рубль. 7 объектилерин аякылың тур соксаткан. Олар-ның санына хомур складын айтыккан, О. Додуктуң са-дымы, Бай-Дар, Мерен шко-лары, 11 удуругуучу 1 млн. 578 муң рубльге торган. 53 лекция, беселаны 2475 киж-и помчу, 890 кижиге ин-структаж эрттирген. Өрткө удуу тайылбыры тус чер-ин баа республика радио-зунга чугалап, «Шының» арынырында-лаа чырып бижип турган. 6 айда 5 на-пан тактиктик өрөөлгелер-ини организастан. Ол дээр-ге дайыңчы белеткелдиң шы-талдаан-дыр.

Профессионал байырамы-сы хууңула хоочунырысыс Максим Эриңгай, Калаа Ку-дан, колаачылар Денис Па-зымба, Анатолий Арагай, Эне-Бики Дава оларын ша-нап макталы. Алаа дайыңчы-лар Константин Сагаачи, Ор-ту-Байыр Соин, Владислав Кудунуң аякылы манта-дыр. Карауу мамалиттери Андрей Дембурел, Сергетей Самбылак аякылыңа эо-харысаладыр чоруюн көр-гүзүп келгенер. Өрткө удуу штаб даргазы, коңуу чагы-рааның даргазы Е. К. Ка-ла-Хөө боттус дузуны көр-гүзүп турар. Удууучуларын Сергей Кыргыс (экология ин-

спектору), Василий Бурбу (тускаа дружина), Илчачан Паганович (лесничий) өрт өкүрүткөчү ишкелетин кир-келтир келетин демгелээр болуучу. Иштиң херектер килдизиниң наталың Весп-лий Оржак кезектин аякы-лжип хайтаарал, биске дуза-лың турар дара чуу — дээр, Илчачан Дадаровна тайылбыры дооуу калды.

Шынаал-ла, Эриң коңуула дуулары 20 өрт кезээ юби-лейдиң чылда багай эвес аякылың турарын чырып бижирип черде чогуу. Че-дизиниң өрөөл-дир черде шир-тир четестерин айтып дем-гелден бижиске калып боор. Өрт кезээниң дайыңчылары-ның азыраак аякыл шагы үе боор, арага-дарылай бөрү фактылар баа тургулаан. Тускайла аякылың чоруюу келгенде ол байла чор-гумчаан. Ойне хараалың чү-ве — кезектин турар орап-бажаныңны эриңкөөрүн. Дой, дуурак, плактан ту-кан болган, шык, соок. Чыс чаарга, дамдылар. Элекри улаанырың ирип, эриңкөөр-нөй баар. Өрөөлдерге өт-сел, стол, сапай шаадыла шагың эдилелери, элечин-эртиккен. Чамың-ла чүгөрү көстүр ном шының ораак-чы дара бажаныңдан өкөп салганын чугалады. Херээ-жек аякылыңга чугайлаң, өрөөлдерин ары-силең тулар дээр хемээң аң турарлар. Дыштанын олурар креслолар-ның халтарын солдуу пес са-дымы амыр аякы аякылап тавар согулаагы суурларже ууңушкун кылып, кооперт көргүзүр, идуурлуге белет-кенип турар ууңу боуду.

Дуулары 20 өрт кезээниң орап-бажаныңны ишти-лаңын сексерлер, өт-селни, стол, сапайларын солдуу чаартырың, аякылыңны таарыңчалык бадалларың тур-гузуларың кезектин ресуб-лика өргөлдө, коңуу чагы-раалы боттус дузын көр-гүзүп, хемээң черде ала бөрүңгө бузуреп, илген ту-рар бис.

Дайыңчы ДАМБА-ХУУ-РАК. «Шының» көрр.

ХАРЫСАЛГАНЫ КОШКАТпазы — ХУЛЭЭЛГЕВИС

Сүт-Хөл коңуула № 12 өрт кезээниң наталың Ш. С. Дутержаа-биле ужурашкун, оң аял-ажип кыскамы-биле талыжып, элээн айтырыңдар салыр аргалык болдуң.

— Шолбан Сөзөнович, ка-жыл, кава, каның өрөөлгө черин доостуңар, кава аял-ажип эгелдирер, өт-бүзүлгө силер бис?

— Мен Екатеринбург хоорайның өрт училищаның дооскап, баштай Кызыл хоорайга, 1995 чылды сөөл-дүрүм Сүт-Хөл коңуула аякылың чедип келдим. Өт-бүзүлгө мен, өөмчүм өзи Кызыл хоорайда өмчү бооп аякылың турар, бир кыс, бир солдуу мен.

— Илчачан боттапалп аякылың турар шымакың дээр силер? 6—7 ай иштиде чурт-тал, аякылаң турар-дыр силер, тус черин удуругу-лазы бажан-балгат-биле хан-гыларыңа дугайында чуга-ылың турар бис?

— Ийе, барык 6—7 ай иштиде бир бажанца ту-руп алган боттапалп аякы-лап түр мен, берген-ле ко-жүрүчүлүк, уруг-дарыгың, өс-бүлөң кижиге, ам кан-чаар, тус черин удуругу-ла-ры чочоку үеде бажан-балгат-биле хандыршарың-да илген, шылдар шам-мыл кызып аякылап тур мен.

— Сүт-Хөл коңуула кел-етин элээн аякылаң-дыр силер, ам аякылыңның кел-етинде таныштырың ко-руңуңар?

— Сүт-Хөл коңуула кел-етин, бүгү чурттакчылар суурларын, албан-органна-ларың кезип, өрткө удуу дайы хире белеткелдин хылап көрдүм. Коңууңуң кыла-лаа чурттакчылың чер-леринге, оңчү албан органи-зацияларыңа баарга өрткө удуу келгелде дүүштүр эг-херекселер-биле дериттин-гилең мыдыр черлер шуут кол деп болу чорду, бир-ле кол чүвезиң келес боор аян. Үе ботте, аякы-тогориң мезги-лик, мынада-лаа өрткө удуу өң болдуң өт-херекселерин

Максим МУНЗУК: «ХӨЙНҮ-ЛЕ КӨРДҮМ ИЙИН»

(Улачымы, Эгези № 93 «Шыла»).

Тывага мычаарда үнүгү кинолар чаа-ла кээп өгөздөң. Ол үеде республиканың ыраак сумуларына, арбаңна-рыңа чугалаар уран-чечен кинофильмдерде туржук, радио, телефон, сайгылаан турбаан чүвө-лө болбай. Чугалаар уран-чечен «Ленин Октябрьда», «Чапаев», «Улук хала», «Кызыл бөрүчү» деп кинофильмдериниң Тес-Хеминиң, Эриңниң, Өвүрүң арат чоңуңа, аны-актарыңа бараалдаң көргүзүр аас-кежиктиң бол-ган бис. Бистиниң култура бригаданың 1938 чылда ТАР-ның муруну талкы коңуунарың бир ай он чеди хоңукуң дургуулаа Эриңдир кезип турган үеде Самагалдайлаан өске чыдыс-дай суур турган эвес. Ын-чачаң суур чок черлерге ийи алаңашкы калаан, оларның азыраак аң посту киножурнал кылдыр аскап, аякы дээр алаңа кино-фильмдериниң топга көргү-зөр-турган.

Култура бригаданың баштайгы үнүгүшү 1938 чылдың майда өгөздөң. То-доруңга, май айың 10-да Кызыл хоорайда аякылаң бис. Тес-Хем коңууңуң ол үеде сумула-рың болду турган Эриңниң, Нарының, Бай-Хөлдү, Тере-Хөлдү өргөй кезээң, бүгү арбаңнарың чоңуңа, аны-ак, өскөңгө концерттериниң, шилериниң, үнүгү уран-чечен кинофильмдериниң шылдар-ла шааыс-биле бараалдаңгызы, арат чоң аажок соңуургаар чогуу болду: «Ала көрбөзүн» — үгү көөр, не көрбөзүн — кызы көөр деп чүвө бо-дур ийин» деп, Нөрөө чугаларын хой улап дыйраң-даа — турдуус ийин.

Эриңниң девискөриң бир аякылар чоруп келген сөөктүңе, Тес-Хем ко-

жууңуң девискөриңе кир-чиптиң. Эриң, Тестик чоңуңуң, аны-ак-өскөңниң кылаарда найралыңың, хундулчөңиңиң, сарың чо-вангырың, өвиң-дөздөң пат-ла магадаң бис. Тес-Хем коңууңуң Чыргалаң-ды, Кызыл-Чыраа, Берг-Дар У. Шынаа, О. Шынаа суму-ларыңны арат чоңуңа, аны-ак-өскөңгө концертте-риниңиң, шилериниңиң, ботки үнүгү чаа уран-чечен кинофильмдериниң со-нуургадың көргүскөңниңиңиң ам берген сес чыл аякы үе өрткөңдө, ТАР-ның 75 чыл оюнуң бугууңа эе-сактарың, мезээ дыка-ла өө-рүңгүч-дүр.

1938 чылда аякы Өвүр коңууңуң Дут-Дар болган Торгалык сумулары Удуг-Хем коңууңа, а Халдай-гай-ты, Солгур, Вора-Шай ар-баңнары Чоок-Хемик коңу-жунга чагырып турган чүвө болбай. ТАР-ның ың-чаарда чурт-девискөөр ад-министративтиң хуваалда-ның талкы-биле аян. Чүү деп чүүчү чугалаар боор.

Өвүрүң арат чоңу, аны-ак-өскөңиң Тываңың найыс-ла-дың култура бригаданың баштайгы үнүгүшү, оң түңгөлдө-риниң арат чоң, ТАР-ның на-ж болган Чылаа бөдөн биле үнелен көргөн чүвө. Уран чүвөдү аякылаңкылар, ботки, ийичаарда аяа дурм суугар чортаарлап, улам сорук кирген болган бөрө-лөрдөң чадаңмаан бис.

Тываңың култура брига-даның ийичи, улам ууңу хууууууңуң үнүгүшү 1939 чылдың май 20-дө өгөздөң болган бугуң чартык ай дургууңа уругуңуңуң. Ийичи үнүгүшүңе ки-ришкен култура бригаданың-состаның:

1. Ланажык — ТАР-ның профивиле ТК-ыңың дар-гааның ораакчысы, брига-даның удуругуучу болган жектору.

2. Музук — бригаданың уран чууу удуругуучу болган режиссеру.

3. Ланга — бригаданың ыры-гоңум болган кооперт башкырыңың.

4. Шулжун — бригаданың жезиниң, радиок болган төлөкчү мастери.

5. Тудачикова — брига-даның өмчөө, өмчөлө тал-лазы-биле дектору.

Чүү деп чүү дээр боор мен, Эрткөө үемни аякы-чажыт чокка хөзөп олура-рым бо-дур. 1935 чылда Оюн кызы Кара-кыс-биле өг-бүлө туттум. Ооң-даа, мез-дада мычаарда, хой чыл-дар буруңга, амдыралы-выстың шмы оруу шыңар алдыңгаңың үе-шаг, чылдар бадтыккан деп болаар мен. Уран чүүдүң аякылаңкы-ларың, бистириниң, өңке улуг аас-кежиктиң — ол дээрге Тываңың, а ол шыкшаң Рос-сияның чоңуңуң, аны-ак-тара-рыңың муруңга бараан болуп келгенвиң дээрзин, Чыра Арат Республиканың 75 чылыңың бугууңуңа онза-лап демгелээр бодаан мен..

Тываңың култура брига-даның баштайгы ол үнүгүшүңуң, оң түңгөлдө-риниң арат чоң, ТАР-ның на-ж болган Чылаа бөдөн биле үнелен көргөн чүвө. Уран чүвөдү аякылаңкылар, ботки, ийичаарда аяа дурм суугар чортаарлап, улам сорук кирген болган бөрө-лөрдөң чадаңмаан бис.

Тываңың култура брига-даның ийичи, улам ууңу хуууууңуң үнүгүшү 1939 чылдың май 20-дө өгөздөң болган бугуң чартык ай дургууңа уругуңуңуң. Ийичи үнүгүшүңе ки-ришкен култура бригаданың-состаның:

1. Ланажык — ТАР-ның профивиле ТК-ыңың дар-гааның ораакчысы, брига-даның удуругуучу болган жектору.

2. Музук — бригаданың уран чууу удуругуучу болган режиссеру.

3. Ланга — бригаданың ыры-гоңум болган кооперт башкырыңың.

4. Шулжун — бригаданың жезиниң, радиок болган төлөкчү мастери.

5. Тудачикова — брига-даның өмчөө, өмчөлө тал-лазы-биле дектору.

Култура бригаданың артистери: Дунаежаа (Ос-кал-оол), Досуежаа (Өмөчкө), Самба-Стурга (Ваар), Өлөй-оол, Кара-оол, Монгалби, Самал, Чыжыт, Коңкө-ийи, Коң-Хемек.

Ийичи үнүгүшүңуң үе-зиңде култура бригаданың чүгө 15 кижиден тургус-туңган. Чүүе дээр ыраак Моңгуң-Тайгага, оң кадир-берт черлеринге аяктың, шарылың, хариң чада бөзип чоруп ужурга таварышкан бис. Шин, кооперт херексе-лери шыкшаң, чүгүзүс баа эмежок болгай. Үнүгү уран-чечен кинофильмдер-ниң летгалары (жааржак) бөзип дыка аар.

Мугур-Аксының бетинде Садактың улуг арт ырың-га үнүп келгениңе, ки-нофильмдериниң, ки-нофильмдериниң көргүзүп, суртаал аякылың чорудуп, чоруту башканың бис. Куль-тура бригаданың кол удуругуучу болган лектору Ланажык мычаарда шин, кооперт эгелээр муруну ча-жыра чыгылган чоңга Тывада, ССР-де, а ол шы-кшаң делегейде байдалды болушкунарың тодаргай чугалап берип, салдыган айтырылгара харылаң чо-раан. А эмчөөшү Тудачикова эмчөлө талкы-биле лек-цияларың, беселаларың кы-лап, мычаарда аарып кижилерге өмчү дузымың баа көргүзүп турган ийичи.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

(Тончуу даразында үер).

Дынаап бажан Алексей ДУТЕРЖАА.

Мөгөн-Бурениң куду бат-каш, Кызыл-Хаяга четкес, Мугур-Аксыга дедир кел-диң. Сорган Өвүрүң Са-лыга кооперттериниң, шилериниң, кинофильмдер-иниң чоңга соңуургадың көргүскөн бис. Оң дараа-зыңда хунпериле Барың-Хемик коңууңуң Аяңга-тыже торп аякылаң бис. Ында чоча, аны-ак-өскөгө баа ойнап бердиң.

КАТАП ТУРГУСТУНГАН

Кижилер бургуу чагың хоңгү шолон дыйтангып азырын күзүр. Ылчанга республиканың аңы-аңчы коңуу-нарыңдан дыйтангып азырын биле уруглар Волюда Дубиниң атың лагерге четкилең келгенер.

Во лагер оңчү мурунда ийи чыл иштиде халдың чурган. Чүүе дээр девискөөр иштиде турар бажан-нарың, сонга, халгааның үрөп каапкан, бажанырың чамыңны өрттөп калаан. Лагериниң мылаң байдалың көргөң, үстүлө дараалар кылдырар арга чок, харыла-лаа калкың чаркыңчың, трактор-биле буаа үстүрүп кааптарың-даа сүмөкөл, а чамдыклары үрөүрүннн ордуңа 30 миллион рубльге садар арзаның дилеп тур-ганнар.

«Эки кылган аякы, элеч чытпес» дээр болгай. Оксус-сүрөөн лагерин Карбай-оол Хертекович Шаыраа чоң-биле сүмөкөл турган, оңчү чамдык азыр арзаның тышкан. Ол чам дургуулаа аякы-лааңдан үнөң ораң-саыны аякы-тол дыйтангып болур кылдыр кылдырткан, ко-миссияга дужааңыңның соодой, июль 1-ден өгөлдө лагерин аякылаң. Ам ийи «Өрүңкү» аякы-билең үн-дизилеңчиң, хой чылдарда ону башканың келген С. С. Чамырыңның удуругуңа-зың биле чүвө чөкөн аякы уруг-лар дыйтангып, дертип аякы башкылар, аякылаңнар аякылап турар.

Иштиде биле лагерде өт-отряд бар. Отряд бурунда ийи башканы бажан-да болганда, олар уруглар-биле кады чыгыс өрөөлдө чурт-тап туралар.

Үе чыраада берге болза, уругларың аякы-бүрү аякы-чөм-биле чөмгөрбшайып, аякылап турар коллективке чоргалдыр бис.

Светлана ЧАМЫРЫН.

Салгал дамчаан ТӨӨГҮЗҮН УТТУП БОЛБАС

Аржаан суур чүвө Тывада эвес, харыла-лаа чуртуу-ту-дук кайы-да бугууңула төөгүтү соңуургаар улугка билди-гир апарган. Чүүе дээр Ар-жаан ортумак школазыңың чыныда Тывада эне-уугу скиф үезиниң бажарың эр-теминер каскан. Бажарың-тың калбаа 420 метр, бөдөн 3—4 метр турган. Бажарыңга хааң, кадың-биле катый 15 намызурган өр кижилерни каас-кою ийик-хөви-биле баа 160 аяктырың хооруктен болган. «Аржаан» бажары-ның дугайында Алдан-Маа-дыр аттыг чурт-шынчалык музейинден билеп аң болур. Эрткен чылды бистиниң школа-ның төөгү бажымы Зоя Александровна Шевченкоуң удуругулаа-биле бажарың кызы-биле эртен ортуку дугулаң, бажарыңың дил ортузунга өргөң 3 калбак самбарга орус, тыва дыл кырыңа дараазында сөстөр-ни бижөөң. «Востия» өрөгө чедир VII вектин «Аржаан» бажарыңың 1971—1974 чч. кал-ган. Археологтар Гривнов М. П., Мачай-оол М. Х. Ты-ва Республикасың оңчууу. Ушкы калбак самбарыда ба-зырыктын карта-сөзөмөңи чү-раан. Бажарыңдык даштарың школазың өрөөңкычлери, башкылары ораа кылдыр чыгып каан. Бажарыңны кы-ран аштан, даяңан чыгыс черге чыны турган өрөөңкө-чел торон чериниң эртен тогууңуң утас дээринең бугу-зурар бис.

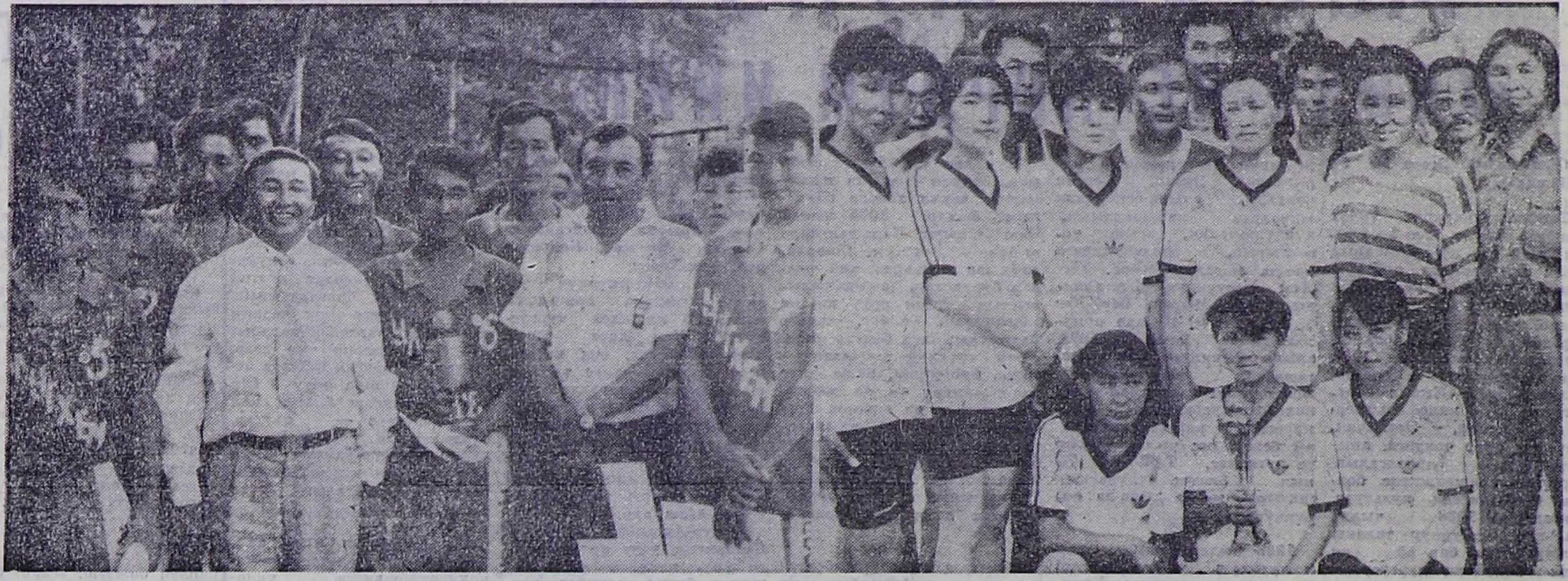
Аржаан ортумак школазы 1994 чылдың сентябрыда 50 чыл болган юбилейин дем-гелден эрттирген. Төрөн школазыңың байырамыңа келген аңы-аңчы чылдык дооуучуларыңың белекке берген хой-өшкүдү, хавашна-ры, шээ оюңу көвүдөң, шко-

лага деткамчо болуп турар. Школазыңа 380 өрөөңкө бар. Оларын бөзөнө ин-тернатта, кургунец долу хандырлаадыла турар. Школада 50 башкылар, кижилеңчи башкылар бар. Оларның сөзи бирги катөри-ниниң, а он бир башкы ийичи катөриңде аякылаң турар. Коллектив суурга хой аякылаңкыларды коллек-тивтерин бөрөөң. Чөжө-даа үе берге, акша-төгөрик үе-зиңде үнөс-даа болза, бер-гелерге ундарайың, бот-бот-торуустан деткилең, аякы-тогуустан өрөөңкычлең, кижилеңчел дээр аякылаң турар бис. Кышты баа чү-гөрү аякы келдиңвиң. Дирек-торуң аякы-аңгы талкы-биле ораакчысы Виктор Мангыт-оолович Донгакың сагышты-тышыңар, кызы-маан демгелээр арык эвес.

Иштиң араваста хой чыл стажың, дадыңыңың бажы-ларыңың Мария Филлиповна Белекнова, Владимир Семен-ович Сеңги, Эфросинья Ва-сильевна Баева, Кызыл-Хуру Тодолоповна Кара-Нова, Ма-рия Максимовна Оюу, Март Анжуаювич Оюу хундулгү дыйтангылаң үнөс-даа, ам-даа анык аякылыңа аякылаң, анык башкыларың байлак дуржугулаңың харам чокка дадылган чоруп

ТР-НИН ПРЕЗИДЕНТИЗИНИН КУБОГУ ДЭЭШ МАРГЫЛДАА ДООЗУЛГАН

Тыва Республиканың Президентизинин Кубогу дээш беш хүн иштиде үргүлчүлөөп, эр, хөрөөжөн улустарының 40 командазы кирешкен спортчу байырлаа доозулган. Республика черелге эл Аракчаа, Стал-оол Тулуш, маргылдаа чүгле эркен Сүр-оол Ондар дээш, бодик чылын эгелээ-лаа болза, мандыг дүрген массалык апар чылары бистин шулу-тувусту өртүп турар. Эге-дээш эчизинге чедиринге чыгыгып бар чыларыны база өөрүчүгү, Мооң мур-нунда эгелээниис «Азия төвү» шаннал дээш хостуг хүреш маргылдаады респу-бликага, Сибирге, Россияга хөрөөлөө-хөрөөлөө, ам харын улустар ара-зының улуг маргыл-даадыны шилчий бөөри-нин, ачаа баштай Азия чурттарының (Кыдаттың, Индияның, сонгу, мурнуу Кореяларның, Вьетнамның, Моолдун болгаш еске-даа чурттарының) моголери кир-жир алааны Россияның спортчу хүреш федерациясы-ның президентин, Олимпий оюнларының ийн даяр-чепиону И. С. Ярыгин чу-гаалап, леккин турар. ТР-нин Президентизинин кубо-гу дээш чүгле «Ийн харлаан»

Маргылдааның ойнакчылары чараш аргалары ажыглап, күш-шыдал, белектелини бедээни чыыл-ган чоңуи адыш часкааш-кыны бир шөлдөн өскезинче дамчып, хөрөчипен турду.

бо улаага тилеп каан, «хо-мунал» болу-ла өжүп каан. Эр улустуң Овур-Танды командалары ужуражып турда, өвүржүлөрини трен-нери Александр Достой хо-мудал-дыр: — Кожуун чагыргам-даа, сон спорт комитети-даа (даргалары Д. Мадыр-оол, Э. Ондар) биске шоолуг дуза катпаан, көрүңер даан, белектелини кошпак, идик-ховини шөвөргин өвөс, а айыл чок чоруктун федер-алдыг албанының коман-данын көрүңер. Кайгамчык чараш хөпчү-дир. Өске ко-жуунарың удурткучулары беин маргылдааны кө-рүп келген-дир, а бистин

чөк. Танды кожууну көрү-ңер: маргылдаанын киржи-кчи-леринге солун концертти чаралталдыры биле автобус-туг чыгыныдып келген, а бисте конар-дүңер тер беин чок, оюн доостурга тос баш-кы кылаштажып чоруй баар-дыр бис. Бин Хем кожуунуң ко-мандааның капитаны Мар-гарита Шырап база-ла хо-мудалын чугаалады: — Маргылдааның эгелээ-рин май айла-ла дыңаткан чүве. Ачаа белектелип, кир-жи-биле кожуун чагырга-зының даргазы К. А. Мас-тык оолга, спорт комитети-нин даргазы И. Ч. Монгушка ийн удаа челип, дуза дилээ-

ринге «акша чок» дээш так олурар улус болду. Арга-ла керек: тренериис, Ээрбек школааның директору В. Д. Сундуй, ийн советтер дирек-тору В. Хүреш-оол оларның сонда бисти Ээрбекке чеди-риңер, эргенинде маргылдаа өккөп турду. Ээрбек интер-надынга хоңуп, аш-чемини боттарыны кыдып, чемни-нин турдувус. Спортчу идик-хөпчү боттарыныс Абакандан салдып алдымыс. Акша көпөк чоңундан шыраак ойнакчыларыныс мында келбөөн Тарлаг, Ар-жаан, Сөөш, Сесерлиг, Ээр-бек, Өк суурларга шилле-маггылаалар беин эрттир-бейн, буу-жаа чыгылап кел-

геннис бо. Спорт комитет-тин даргазы чүгле акша чыыр оюнар организаасташ, бисче салгыш салбастан, ажыды кошкаткан. Биндиз янымыг эки-даа, четпес-даа чүүдөргө хамаа-рышкан чугаалар хөй. Ол дугайын номчукчуларга да-раазында номерлерини би-рээзинге таныштырар бис. Бинчала-даа маргылдааның кол тургузукчуу, ТР-нин Президентизин Ш. Д. Ооржак чоңу-биле кады, 35 градус изиг турда, стадионда олу-рупкан «арыс» органын көргөш, кайгап-даа ардум. Улуг-Хем—Ундуртун поли-циянының командалары дөрт улаштыр ойнааш, 2:2

санын апарган чидиг демис-сел үезинде ТР-нин Прези-дентизинин Кубогу дээш Шери-оол Дианжик-ович, шаанда силерни шил-динек командага ойнап тургаш, «өшкү бажы» дээр чараш арганы ажыглап тур-ган джигр чүве, ону кажан, кааа эң баштай ажылаан ирги силер? — 1970 чылда Кызылдың № 2 школааның волейбол командазының капитаны турган мен, Барын-Хемчик кожуунуң командазы бисти бергедип келгенде, «өшкү бажы» бир дугаар ажы-лаан чүве. Бо маргылдааны көрүң ораара, дыка-ла чараш аргалары ажыглап турар дээш шаанналарны база

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

СУББОТА
ИЮЛЬ 20
РНТ БИРГИ канал
8.00 «Ералаш» К.ж.
8.30 Мультфильм.
8.40 «Дилээ-лаа тыппас».
Уран-чечен фильм.
10.00, 16.00 МЕДЭЭЛЕР.
10.10 Лама сөзү, Митрополит Кирилл.
10.30 Эзевий көр.
11.00 Ортеги почта.
11.35 Амдананымшыкы.
11.50 «Күрүңениң төөгү му-зейиниң үнелиг чүүдлери».
12.30 «Спорт, спорт, спорт».
Уран-чечен фильм.
13.45 Орус сеткил.
14.15 Бонид.
14.35 Автомобиль болгаш мен.

ВОСКРЕСЕНИЕ

ИЮЛЬ 21
РНТ БИРГИ канал
8.00 «Спортто» тиражы.
8.10 Мультфильм.
8.35 «Октаргайла оолдар».
Уран-чечен фильм.
10.00, 23.00 МЕДЭЭЛЕР.
10.15 Орус дөмгөлдөлдери өвөс чүүдлөр.
10.30 Дегерей бажында бар-да.
11.05 Ортеги сылдас.
11.55 Россияга бараан бооп тур мен.
12.25 Атлантада Олимпий Оюнлары.
13.30 Бир-ле катан.
13.45 Ам-чорукчулар клубу.
14.30 Каткы-жог панорамазы.
15.00 МЕДЭЭЛЕР.

Уран-чечен фильм.
9.10 Экспортлес.
9.25 Мультфильм.
9.40 Вертикаль.
10.10 Силернин чагаалары-нар өзүгаар.
10.40 Мультфильм.
11.00 Он бир шахта МЕДЭЭ-ЛЕР.
11.15 «Инвайт» аян-чорук.
11.30 Эргенинин мендиз-биле.
12.25 Кабинет 21.
12.55 Бөдүүндүн бөдүүн.
13.25 Мультфильмдер.
14.20 Фольклор фестивалы.
14.35 Де факто.
15.05 «Океан». Уран-чечен фильм.
15.55 Картташак портрет.
16.45 «Далайла хөрөжөн».
Уран-чечен фильм.
18.00 МЕДЭЭЛЕР.
18.25 Ном лаштында арын.
18.45 Репортер.
19.00 Юлиан.
20.00—23.42 XXVI Олимпий Оюнларының Атлантада ажыдышыкының өзүала-ты.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

АРГА-АРЫГ КОМИТЕДИНИН ДЫНАДЫ
ТР-инд Арга-арыг ажыл-агыйның күрүне комитети чурттагыч чоңга база албан организациаларга кат-чмис-ти адаанда айткан хуусааларда чып белекчезини дына-дып тур: чадак-кат—июль 20, дая-кады — июль 20, кы-зыл-кат—июль 25, ишек-караа, көк-кат — август 10, чо-ду-раа — июль 25, ыт-кады — август 25, киш-кулаа — сентябрь 5, тоорук — сентябрь 10.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйның күрүне комитети арга-арыг кирерде тускай чөпшөөрлди тус чер-нин арга-арыг ажыл-агыйндан алган турар болгаш дем-делеткен турар ужуруг дээрин сагындырып тур.

ОРНАП ТУР МЕН

«КаМАЗ», шимчеликчилик, «Урал» марканы (артык көзөктөлдүг, кожугузулган машиназы, 1995 чылдан орай өвөс кылып бүдүргөн, санитар жезинин «УАЗ» мар-канын микроавтобузунга орнап тур мен.

Телефон 3-38-75 (Кызылда), Бай-Тайганың Көп-Сөк хү-рээзи.
КЫМ САДЫП АЛЫРЫЛ?
Сүт Хөл кожуунуң «Субулай» арат акыл-агыйны тыва далан соктаар бүрүн дериг-херекселди садп тур.
Харьмаажыр телефоннар: 1-87 (Сүт-Хөл), 2-40-78 (Кызыл).

САДЫП АЛЫЧЫЛАРНЫ ЧАЛАП ТУР

Тыва Республиканың күрүне өт-хөрөгизин өргөзөп-башкаар талазы-биле кү-рүне комитеди 1996 ЧЫЛДЫН ИЮЛЬ 23-ТЕ ажык инвестиция конкурсуун эрттирерин чарлап тур.

1. Акционерлиг ийитилелдерин акцияларын садыр:

АН-иниң ады	Чыгыла-хевири	Устаагы оңчузу муң рубль	Садыр өртөө муң рубль	Садыр акцияларынң саны
«Тыва хамааты тулуг»	II	19058	1,0	5526
«Тыва-меебел»	I	5262	1,0	1052

Будурулениң катан тургузарын болгаш саймырадырын айткан 3 чыл ху-саалы инвестиция программазын ажылдап кылдыр.

2. 1996 чылдың июль 23-те дараазында акционер ийитилелдерин акцияларын садыр аукцион эрттирер:

АН-иниң ады	Чыгыла-хевири	Устаагы оңчузу муң рубль	Бир акциянын өгө өртөө муң рубль	Садыр акцияларынң саны
«Тыва хлебопродукт»	I	22952	20	92
«Олча»	I	3111	5	63
«Элетес»	I	8326	4	1638
«Кызыл агроулетпур транспорт-1» АТБ	II	5396	5	1270
«Барын-Хемчик» МКК	II	3160	3	916
Кызыл-Мажалыктын өгт комбинаты	I	33548	5	4019
АТБ «Ак-Довурак»	II	12317	10	2540
Тураның хлеб заводу	II	761	5	60
«Тыва асбест тулуг»	II	1401	4	276

«Хуужудулга дугайында. Хоойлунуң 9 чүүдүңгө дүштүр чагыларын чоңуур үезинде киригэн, айткан өгө өртөөни 10% долаазын киригэн юридикти албан черлерин, хуу кижилерни аукционга кириштирер. Чагыларын 1996 чылдын июль 22-ге чедир дараазында адреске хүлээп алыр: Кызыл, Чаазақ бажыны, кабинет 424, телефон 3-78-24.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363906, корр. сч. 700161629, МФО, 49304729, ИИН—1701008465.

Солун Россия Федерациязының Парлаага болгаш маassaл информация чөкөктеринин талазы-биле хоойжуу дуглазынын чагылаагына контроль болгаш бүрткелни Тыва левискек эргелелине бүрткөткөнгө.
Бүрткөткөргө дугаары — 100007.
Солунда парлаатынган материалларын, авторларының болгалары релациянын гуружу-биле дүштүр барып бо-тур. Айттынган санары болгаш өске-лаа фактылары, динвалдылары дээш авторлар боттары харысалгалыг.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.
Тургузукчулары: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ДЭЭШ ХУРАЛЫ, ЧАЗАА БОЛ-ГАШ СОДУУНУН КОЛЛЕК-ТИВИ.
Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА.

РЕДАКЦИЯНЫН КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редакторуна орадакчы), А. Б. Монгуш, А. О. Оксир (харысалгалыг секретары), М. М. Саал (кол редакторуна орадакчы), Н. С. Эрзеп.
РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер — 3-34-26; кол редакторун орадакчылары — 3-34-17; 3-33-91; харысалгалыг секретары — 3-34-92, орадакчылары — 3-45-93.